

IDEA RISORGIMENTO W REFLEKSJI POLSKO-WŁOSKIEJ HISTORIA I WSPÓŁCZESNOŚĆ

Redakcja/A cura di:
Małgorzata Kiwior-Filo
Mirela Marta Banach

L'IDEA DI RISORGIMENTO NELLA RIFLESSIONE ITALO-POLACCA STORIA E CONTEMPORANEITÀ

IDEA RISORGIMENTO W REFLEKSJI POLSKO-WŁOSKIEJ

Historia i współczesność

L'IDEA DI RISORGIMENTO NELLA RIFLESSIONE ITALO-POLACCA

Storia e contemporaneità

IDEA RISORGIMENTO W REFLEKSJI POLSKO-WŁOSKIEJ

Historia i współczesność

L'IDEA DI RISORGIMENTO NELLA RIFLESSIONE ITALO-POLACCA

Storia e contemporaneità

Redakcja / A cura di
Małgorzata Kiwior-Filo
Mirela Marta Banach

WYDAWNICTWO
KSIĘGARNIA
AKADEMICKA

Kraków/Cracovia 2025

Małgorzata Kiwior-Filo
Uniwersytet Jagielloński
ID <https://orcid.org/0000-0002-4797-8079>
✉ malgorzata.kiwior-filo@uj.edu.pl

Mirela Marta Banach
Uniwersytet Jagielloński
ID <https://orcid.org/0000-0001-6890-4186>
✉ mirela.banach@uj.edu.pl

© Copyright by Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych UJ & individual authors, 2025

Recenzent/recensioni: dr hab. Robert Kłaczyński, prof. UKEN
Opracowanie redakcyjne / redazione: Jolanta Ejzert, Bogumiła Bielańska
Tłumaczenia/traduzioni
Język polski / włoski: Italicus – Biuro Tłumaczeń, Kraków
Lingua polacca / italiana: Italicus – Agenzia di Traduzioni, Cracovia
Projekt okładki / progetto della copertina: Eliza Konieczna

ISBN 978-83-8368-398-0 (druk)
ISBN 978-83-8368-400-0 (PDF)
<https://doi.org/10.12797/9788383684000>

Niniejsza publikacja została sfinansowana ze środków Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego w ramach Programu Strategicznego Inicjatywa Doskonałości w Uniwersytecie Jagiellońskim oraz Instytutu Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych UJ. / La presente pubblicazione è stata finanziata dalla Facoltà di Studi Internazionali e Politici dell'Università Jagellonica nell'ambito del Programma Strategico "Iniziativa di Eccellenza" presso l'Università Jagellonica, nonché dall'Istituto di Scienze Politiche e Relazioni Internazionali dell'UJ.

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43
e-mail: publishing@akademicka.pl
<https://akademicka.pl>

SPIS TREŚCI / INDICE

Od Redakcji	7
Dalla Redazione	9

IDEA RISORGIMENTO W REFLEKSJI POLSKO-WŁOSKIEJ

Historia i współczesność

Małgorzata Kiwior-Filo, Mirela Marta Banach <i>Risorgimento jako idea uniwersalna – uzasadnienie polsko-włoskiej refleksji</i>	13
Alessandro Campi <i>Tradycja religijna i zmiana polityczna. Historia Włoch jako odkupienie i odrodzenie</i>	23
Andrea Ciampani <i>Wyzwanie „odrodzonych Włoch” po zjednoczeniu. Stabilność, rozwój, inkluzja</i>	31
Stefan Bielański <i>Włoskie Risorgimento w polskiej historiografii od drugiej połowy XIX do przełomu XX/XXI wieku. Przegląd literatury przedmiotu</i>	47
Bartosz Kwociński <i>Ściszonym głosem. Debaty o Risorgimento w dyskursach polskiej krytyki filmowej</i>	57
Małgorzata Kiwior-Filo <i>Mit włoskiego Risorgimento w okresie faszyzmu – między tradycją a zdradą</i>	67
Antonio Macchia <i>Włoskie związki zawodowe i Solidarność. Nowy etap w tradycji wolności (1976-1989)</i>	79
Mirela Marta Banach <i>Prasa podziemna jako obywatelskie odrodzenie. Od słowa Risorgimento do głosu „Solidarności”</i>	89
Krzysztof Strzałka <i>Włochy i Polska jako średnie potęgi. Analiza porównawcza według teorii realizmu</i>	103

L'IDEA DI RISORGIMENTO NELLA RIFLESSIONE ITALO-POLACCA

Storia e contemporaneità

Małgorzata Kiwior-Filo, Mirela Marta Banach	
<i>Il Risorgimento come idea universale – fondamenti della riflessione italo-polacca</i>	123
Alessandro Campi	
<i>Tradizione religiosa e cambiamento politico. La storia d'Italia come redenzione e rinascita</i>	133
Andrea Ciampani	
<i>La sfida dell' "Italia risorta" dopo l'Unità. Stabilità, sviluppo, inclusione</i>	141
Stefan Bielański	
<i>Il Risorgimento italiano nella storiografia polacca dalla seconda metà dell'Ottocento alla svolta del XX/XXI secolo. Rassegna della letteratura</i>	155
Bartosz Kwieciński	
<i>A bassa voce. I dibattiti sul Risorgimento nei discorsi della critica cinematografica polacca</i>	165
Małgorzata Kiwior-Filo	
<i>Il mito del Risorgimento italiano durante il fascismo – fra tradizione e tradimento</i>	175
Antonio Macchia	
<i>I sindacati italiani e Solidarność. Un nuovo passo nella tradizione di libertà (1976-1989)</i>	187
Mirela Marta Banach	
<i>La stampa clandestina come risorgimento civile. Dalla parola del Risorgimento alla voce di Solidarność</i>	197
Krzysztof Strzałka	
<i>Italia e Polonia come medie potenze. Analisi comparativa secondo la teoria del realismo</i>	209
Indeks nazwisk / Indice dei cognomi	229

Od Redakcji

Oddawana do rąk Czytelnika publikacja jest efektem prac interdyscyplinarnego zespołu badawczego afiliowanego przy Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, którego głównym celem była analiza znaczenia idei Risorgimento – zarówno w kontekście historycznym, jak i we współczesnej refleksji polsko-włoskiej.

Publikacja powstała dzięki środkom uzyskanym w ramach programu strategicznego „Inicjatywa Doskonałości – Uczelnia Badawcza” (działanie nr 19/R2S – „Nauka dla Społeczeństwa”), którego zamysłem jest współpraca z interesariuszami zewnętrznymi, w tym także ze środowiskiem międzynarodowym. Projekt koordynowany był przez dr Mirelę Martę Banach, reprezentującą dyscyplinę nauk o polityce i administracji, a w skład zespołu badawczego wchodziłi reprezentanci różnych dyscyplin naukowych: nauk o polityce i administracji, nauk o kulturze i religii, historii oraz studenci WSMiP UJ zaangażowani w prace badawcze i warsztatowe.

Wyrażamy serdeczne podziękowania wszystkim instytucjom i osobom, które przyczyniły się do powstania niniejszej monografii, w szczególności partnerom z włoskich uczelni i ośrodków badawczych, którzy wsparli naszą inicjatywę merytorycznie i organizacyjnie.

Ufamy, że publikacja przyczyni się do pogłębienia wiedzy o Risorgimento jako zjawisku politycznym i kulturowym oraz stanie się inspiracją do dalszej, pogłębionej refleksji nad wspólnymi doświadczeniami historycznymi, sprzyjając zacieśnianiu polsko-włoskiej współpracy naukowej.

Dalla Redazione

La pubblicazione che consegniamo nelle mani del Lettore è il risultato del lavoro di un gruppo di ricerca interdisciplinare affiliato alla Facoltà di Studi Internazionali e Politici dell'Università Jagellonica di Cracovia, impegnato nell'analisi del significato dell'idea del Risorgimento – sia nel contesto storico sia nella riflessione italo-polacca contemporanea.

La pubblicazione è stata realizzata grazie ai fondi ottenuti nell'ambito del programma strategico “Iniziativa di Eccellenza – Università di Ricerca” (azione n. 19/R2S – “La Scienza per la Società”), il cui obiettivo è promuovere la cooperazione con partner esterni, anche a livello internazionale. Il progetto è stato coordinato dalla dott.ssa Mirela Marta Banach, afferente al settore scientifico-disciplinare di Scienze Politiche e dell'Amministrazione, e ha riunito rappresentanti dei settori di Scienze Politiche e dell'Amministrazione, di Cultura e Religione e delle Scienze Storiche, nonché studenti della Facoltà di Studi Internazionali e Politici dell'Università Jagellonica, coinvolti nelle attività di ricerca e nei workshop.

Desideriamo esprimere la nostra sincera gratitudine a tutte le istituzioni e a quanti hanno contribuito alla realizzazione di questa monografia, in particolare ai partner delle università e dei centri di ricerca italiani che hanno sostenuto la nostra iniziativa sia sul piano scientifico, sia su quello organizzativo.

Ci auguriamo che il volume contribuisca ad approfondire la conoscenza del Risorgimento come fenomeno politico e culturale e diventi fonte di ispirazione per ulteriori riflessioni sulla comunanza delle esperienze storiche, favorendo il rafforzamento della cooperazione scientifica italo-polacca.

IDEA RISORGIMENTO W REFLEKSJI POLSKO-WŁOSKIEJ

Historia i współczesność

MAŁGORZATA KIWIOR-FILO

Jagiellonian University

MIRELA MARTA BANACH

Jagiellonian University

Risorgimento jako idea uniwersalna – uzasadnienie polsko-włoskiej refleksji

W dziejach stosunków polsko-włoskich okres Risorgimento zajmuje miejsce szczególne – stanowi symboliczny i historyczny punkt odniesienia dla wspólnych doświadczeń dwóch narodów walczących o wolność, niepodległość i tożsamość¹. Idea odrodzenia, której wyrazem było włoskie dążenie do zjednoczenia państwa w XIX w., znalazła głęboki oddźwięk również w polskiej myśli politycznej i narodowej tamtego okresu. Polacy, pozbawieni własnej państwowości, z podziwem obserwowali włoskie aspiracje zjednoczeniowe, nierzadko aktywnie w nich uczestnicząc – z bronią w ręku i poprzez wspólną refleksję ideową. Idea narodu, jak zauważał Federico Chabod, była szczególnie bliska wspólnotom, które nie osiągnęły jeszcze jedności politycznej². Naród stanowił nie tylko wspólnotę instytucjonalną, lecz przede wszystkim moralną – „całość organiczną” w duchu mazziniańskim³, zdolną do samookreślenia i odnowy poprzez świadomość wspólnego celu⁴. J.J. Rousseau w *Considérations sur le gouvernement de Pologne*, przywołany przez Chaboda, wskazywał, że zadaniem rządzących jest „rozbudzać

¹ *Romantyzm i liberalizm. Włoskie Risorgimento i rewolucje narodowe, Historia powszechna*, t. 15, red. L. Serafini, Warszawa 2007.

² F. Chabod, *L'idea di nazione*, red. A. Saitta, E. Sestan, Roma–Bari 2008, s. 65.

³ Zob. G. Mazzini, *Doveri verso la Patria*, [w:] idem, *Scritti editi ed inediti*, t. 69, cz. 1: *Doveri dell'uomo*, Imola 1935.

⁴ *Ibidem*, s. 72.

ducha narodu”, „pobudzać zapał patriotyczny” i nadać mu „fizjonomię narodową”, opartą na nieusuwalnych przyzwyczajeniach i umiłowaniu ojczyzny⁵. Te postulaty, choć sformułowane w XVIII w., nabrały szczególnego znaczenia w kontekście polskich doświadczeń z czasu rozbiorów oraz włoskich dążeń risorgimentalnych, stając się impulsem dla narodzin nowoczesnej świadomości narodowej. Zarówno dla Włochów, jak i dla Polaków w XIX w. wolność i narodowość stanowiły cele moralno-polityczne, nierozdzielnie związane, jako fundament wspólnej tożsamości i odrodzenia narodowego. Zasada narodowości, będąca politycznym urzeczywistnieniem tej aspiracji, zyskiwała największe poparcie wśród tych, którym przywracała nadzieję na połączenie rozproszonych członków wspólnej ojczyzny. Współcześnie ideę tę podjął na nowo Domenico Fisichella, wskazując, że zasada narodowości, jeśli niesie w sobie potencjał rewolucyjny, powinna – jak pisał – „zostać oczyszczona z tego potencjału i zrównoważona zasadą legitymizmu oraz zasadą równowagi”⁶. W jego ujęciu Risorgimento nie było dziełem improwizatorów czy demagogów, lecz procesem wymagającym „doświadczenia historii i wyczucia jej rytmu”⁷. Fisichella wydobywa z idei Risorgimento jej głęboki wymiar moralny i wspólnotowy, podkreślając – jak trafnie zauważył Paolo Simoncelli, analizując znaczenie tej refleksji – „niezaprzeczalny wkład ofiar ludu, wcale nie symbolicznych, lecz świadczących o woli osiągnięcia jedności narodowej, znacznie szerszej niż ta, którą można by sprowadzić do pojęcia »rewolucji nieudanej«”⁸.

Takie spojrzenie pozwala odczytywać włoskie Risorgimento nie tylko jako historyczny proces zjednoczenia, lecz także jako etyczną lekcję narodowej jedności opartej na świadomym wysiłku wspólnoty. Włoska i polska myśl XIX w. rozwijały ideę narodu na podstawach woluntarystycznych – jako wspólnoty duchowej i moralnej, świadomej swego celu i zdolnej do jego realizacji. Naród postrzegano nie jako prostą zbiorowość ludzi połączonych językiem czy terytorium, lecz jako tę organiczną jedność – jedność wspólnej myśli i woli, zdolną do samookreślenia, wewnętrznej konsolidacji i działania na zewnątrz, w relacjach z innymi narodami. Wolność, zarówno dla Włochów, jak i dla Polaków, była dobrem, które należało zdobyć, ideałem wymagającym urzeczywistnienia poprzez wspólny wysiłek i świadome działanie. W myśli włoskiej, podobnie jak w polskiej, ojczyzna jawiła się jako misja i wspólne zobowiązanie, a patriotyzm – jako moralna powinność wynikająca z wewnętrznej jedności narodu⁹.

⁵ J.J. Rousseau, *Considerazioni sul governo di Polonia e sulla sua progettata riforma*, [w:] *Scritti politici*, red. P. Alatri, Torino 1970, s. 41-45; 1127-1134.

⁶ D. Fisichella, *Il miracolo del Risorgimento. La formazione dell'Italia unita*, Roma 2010, s. 148.

⁷ *Ibidem*.

⁸ P. Simoncelli, *Il Risorgimento del diritto. Una riflessione in chiave giuridica sulla storia e sulla politica italiana*, recenzja książki D. Fisichella *Il miracolo del Risorgimento. La formazione dell'Italia unita*, Corriere della Sera, 10.10.2010, [on-line:] https://www.corriere.it/unita-italia-150/recensioni/10_ottobre_10/recensione-ilrisorgimento_86ba2dfc-d509-11df-a471-00144f02aabc.shtml – 21 I 2025.

⁹ F. Chabod, *op. cit.*, s. 33-128. Por. G. Mazzini, *op. cit.*, s. 61-69.

Symbolicznym wyrazem tej solidarności była walka „za naszą i waszą wolność” – idea, która zyskała realny wymiar poprzez działalność Legionów Polskich gen. Henryka Dąbrowskiego, a następnie przez wieloaspektowe wsparcie, jakie Polacy i Włosi wzajemnie sobie okazywali w najbardziej dramatycznych momentach XIX i XX w.¹⁰ Jak zauważa Stefan Kieniewicz, oba narody, „równie spragnione wolności i niepodległości, (...) [kroczyły] do walki ręka w rękę i ramię w ramię przeciw sprzysiężonym potęgom Habsburgów i Romanowów”, a mimo odmiennych doświadczeń historycznych łączyło je głębokie poczucie wspólnoty losu. Historyk podkreślał, że pamięć o tych, „którzy umieli się wznieść ponad ciasny zakres »świętego egoizmu narodowego«, którzy umieli służyć równorzędnie własnemu narodowi oraz zbrataniu między narodami”, powinna być pielęgnowana zarówno w Polsce, jak i we Włoszech – jako świadectwo zdolności do służenia nie tylko własnej sprawie, lecz także idei zbratania między narodami¹¹. Z tego wspólnego dziedzictwa wyrasta trwała nić przyjaźni i współpracy, żywa do dziś zarówno w pamięci zbiorowej, jak i w refleksji akademickiej¹².

Celem niniejszej publikacji jest interdyscyplinarna analiza idei Risorgimento – nie tylko jako konkretnego zjawiska historycznego, lecz także jako uniwersalnej idei odrodzenia, która towarzyszyła dziejom Polski i Włoch również w XX w. Dla Włochów Risorgimento XIX w. zakończyło się powstaniem unitarnego państwa w duchu liberalnego konstytucjonalizmu, ale idea odrodzenia towarzyszyła im także w okresie postfaszystowskim, gdy w referendum 1946 r. na znak protestu wobec skompromitowanej monarchii zdecydowali o republikańskiej formie państwa. W Polsce proces odrodzenia przybrał najpierw postać walki o suwerenne państwo, które odzyskało niepodległość w 1918 r., a po II wojnie światowej – długotrwałego oporu społecznego wobec narzuconego komunistycznego reżimu, którego kulminacją było powstanie Solidarności. W obu przypadkach mamy do czynienia z narodową walką o wolność, suwerenność i demokratyczne odrodzenie. Jakże znamienne wydają się słowa Giovanniego Spadolini, wypowiedziane podczas uroczystości nadania mu tytułu doktora *honoris causa* Uniwersytetu Toruńskiego: „Naród i wolność. Oto niepodzielny dwumian obu naszych Risorgimentów. A od Narodu, który może istnieć i rozwijać się tylko w demokracji, zmierzamy w kierunku Europy pozostającej nadal ideałem, nad którym chcemy pracować, w tych latach wielkich niepokojów, wielkich konfliktów, ale i wielkich nadziei”¹³.

¹⁰ K. Jaworska, *I polacchi nel Risorgimento italiano*, Torino 2012.

¹¹ S. Kieniewicz, *Risorgimento, Garibaldi a sprawa Polska*, „Kwartalnik Historyczny” R. 91, 1984, nr 2, s. 288; por. S. Kieniewicz, K. Morawski, *La Polonia e il risorgimento italiano*, Roma 1961.

¹² L. Jurek, *Polish Risorgimento: Visions of the Modern Polish Nation and Their Italian Foundations*, Frankfurt am Main 2012, s. 13-42.

¹³ G. Spadolini, „Risorgimento włoskie i »Risorgimento« polskie. Wspólna walka o wolność od minionego stulecia po nasze dni”, przemówienie wygłoszone z okazji nadania tytułu doktora *honoris causa* przez Uniwersytet Toruński, 18 VI 1993, Senato della Repubblica, Roma 1993, s. 15.

Książka, którą oddajemy w ręce Czytelników, to rezultat pracy interdyscyplinarnego zespołu badaczy z Polski i Włoch, podejmujących refleksję nad Risorgimento jako ideą narodowego odrodzenia, wolności i solidarności, łączącą doświadczenia obu narodów. Publikacja ukazuje włoskie zmagania o jedność i niepodległość, które stały się dla Polaków inspiracją do własnego „odrodzenia”, od epoki romantyzmu po czasy współczesne. Autorzy przedstawiają Risorgimento jako uniwersalny symbol obywatelskiego przebudzenia, którego znaczenie wykracza poza XIX wiek, współtworząc duchową mapę Europy. „Naród i wolność. Oto niepodzielny dwumian obu naszych Risorgimentów... w tych latach wielkich niepokojów, wielkich konfliktów, ale i wielkich nadziei” – przypomina Giovanni Spadolini, nadając tej refleksji ponadczasowy wymiar.

Il volume che consegniamo nelle mani del Lettore è il risultato del lavoro di un gruppo interdisciplinare di studiosi provenienti dalla Polonia e dall'Italia, dediti a una riflessione sul Risorgimento come idea di rinascita nazionale, libertà e solidarietà, capace di unire le esperienze delle due nazioni. L'opera illustra le lotte italiane per l'unità e l'indipendenza, che divennero per i polacchi un'ispirazione alla propria “rinascita”, dal Romanticismo fino ai nostri tempi. Gli Autori presentano il Risorgimento come simbolo universale del risveglio civile, il cui significato oltrepassa i confini del XIX secolo, concorrendo a plasmare la mappa spirituale dell'Europa. “Nazione e libertà. Ecco il binomio indissolubile dei nostri due Risorgimenti... in questi anni di grandi inquietudini, di grandi conflitti, ma anche di grandi speranze” – ricorda Giovanni Spadolini, attribuendo a questa riflessione un valore senza tempo.

WYDAWNICTWO
KSIĘGARNIA
AKADEMICKA

www.akademicka.pl

ISBN 9788383683980

9 788383 683980 >